

2024 03 07
NSMOT 2024/01

KREIPIMASIS Į PARLAMENTINES PARTIJAS DĖL SOCIALINĖS APSAUGOS PLĖTOJIMO

Artėjant Lietuvos Respublikos Seimo rinkimams, Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas (toliau - NSMOT) kreipiasi į parlamentines partijas siekiant atkreipti dėmesį į svarbiausius socialinės politikos iššūkius, kuriems būtina nedelsiant ieškoti tvarių ir ilgalaikių sprendimų. Jau daugelį metų Lietuvoje skurdo riziką patiria kas penktas gyventojas, 2022 m. skurdo rizikos lygis Lietuvoje siekė 20,9 proc. Tuo tarpu Europos Sąjungos (toliau - ES) vidurkis siekė 16,5 proc. Skurdo rizikos atžvilgiu Lietuvoje pažeidžiamiausi yra bedarbiai, vieniši asmenys, vieniši tėvai, auginantys vaikus, senatvės pensininkai, žmonės su negalia, vaikai¹. Svarbu pažymėti ir tai, kad pajamų nelygė Lietuvoje jau ilgą laiką išlieka viena didžiausių ES. 2022 m. 20 proc. pačių turtingiausių ir 20 proc. pačių skurdžiausių žmonių Lietuvoje pajamų lygis skyrėsi 6,39 karto, kai ES vidurkis siekė 4,74 karto². Nuo pat įstojimo į ES išliekanti labai aukšta pajamų nelygė yra potencialiu socialinio ir politinio konflikto šaltiniu, taip pat, ekonomikos augimą stabdančiu veiksniu.

Atsižvelgiant į tai, NSMOT teikia siūlymus, kurie yra būtini siekiant skurdo, socialinės atskirties ir pajamų nelygės mažinimo šalyje. NSMOT siūlymai remiasi ilgamete organizacijos narių darbo patirtimi su pažeidžiamomis grupėmis.

I. MOKESTINIŲ PAJAMŲ SURINKIMAS IR SOCIALINĖS APSAUGOS FINANSAVIMAS

Eurostat duomenimis Lietuvos bendras perskirstymas nuo bendro vidaus produkto (toliau - BVP) lyginant su kitomis ES valstybėmis yra labai menkas. 2021 m. duomenimis Lietuva perskirstė 32,3 proc. BVP, tuo tarpu ES vidurkis siekė 41,2 proc. Dėl nepakankamo perskirstymo ir mažo biudžeto kenčia viešųjų paslaugų (sveikatos, kultūros, švietimo, socialinės apsaugos ir kitų) finansavimas. Didelei daliai gyventojų paslaugos yra neprieinamos arba nekokybiškos, o viešąsias paslaugas teikiančių darbuotojų atlyginimai yra itin menki. Svarbu pažymėti ir tai, kad 2021 m. Lietuva socialinei apsaugai skyrė 18,5 proc. nuo BVP, kai ES vidurkis buvo 29,9 proc., nepaisant to, kad skurdo rizikos ir pajamų nelygės rodikliai jau daugelį metų yra vieni aukščiausių ES³.

Raginame politikus įgyvendinti ambicingą mokesčių reformą, kuri suteiktų galimybę adekvačiam viešųjų paslaugų finansavimui, padėtų įgyvendinti valstybės užsibrėžtus tikslus dėl skurdo rizikos ir pajamų nelygės mažinimo, prisidėtų prie viešųjų paslaugų plėtros ir kokybės bei sudarytų galimybes išmokų sistemos tobulinimui, užtikrinant gyventojams minimalius vartojimo poreikius.

¹ <https://www.smtinklas.lt/wp-content/uploads/simple-file-list/Metin%C4%97-skurdo-ir-socialin%C4%97s-atiskirties-ap%C5%BEvalga/Skurdas-ir-socialin%C4%97-atiskirtis-Lietuvoje-2023.pdf>

² <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi180/default/table?lang=en>

³ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00098/default/table?lang=en&fbclid=IwAR0UM935akcwLNe4ftdkihucZS06tYGXidjz3VvyEY0v8Bu4x1HxPv8pl4g>

NSMOT siūlo:

1. **Iš esmės peržiūrėti didelį kiekį nepagrįstų mokestinių lengvatų ir jas naikinti.** LR Finansų ministerijos duomenimis, 2021 m. visų tuo metu esamų lengvatų kaina valstybės ir savivaldybių biudžetams per metus siekė apie 2,2 mlrd. Eur⁴. Svarbu pažymėti, kad dalis šių lengvatų yra reikalingos ir didinančios pajamas į rankas mažiausias pajamas uždirbantiems asmenims. Vis dėlto, dalis lengvatų yra nepagrįstos ir iškreipiančios apmokestinimo teisingumą.
2. **Siekiant mažinti mokestinį arbitražą, apjungti įvairių rūšių apmokestinamąsias pajamas ir vienodinti gyventojų pajamų mokesčio tarifus skirtingoms veikloms.** Mokesčiai turėtų siekti socialinio teisingumo, t.y. priklausyti ne nuo pajamų rūšies, o nuo pajamų dydžio. Mokesčių sistema neturi sudaryti prielaidų mokestiniam arbitražui, kai gaunant pajamas pagal skirtingas veiklos rūšis yra mokami mažesni mokesčiai.
3. **Užtikrinti didesnę mokesčių sistemos progresyvumą.** Dabartinė Lietuvos mokesčių sistema yra nepakankamai veiksminga mažinant skurdą, socialinę atskirtį ir pajamų nelygybę. Paskutinėje Pasaulio banko ataskaitoje konstatuota, kad Lietuvoje taikoma gyventojų pajamų mokesčio (GPM) sistema yra mažiau progresyvi, lyginant su kitomis studijoje analizuotomis ES šalimis⁵. Taiklesnis mokesčių perskirstymas ženkliai prisidėtų prie pajamų nelygybės sumažinimo ir valstybės biudžeto didinimo. Papildomai, remiantis EBPO ir Pasaulio banko siūlymais, raginame įvesti papildomą apmokestinamą laiptelį pajamoms, kurios nesiekia 60 vidutinio darbo užmokesčio (VDU) per metus.
4. **Apmokestinti prabangią nuosavybę ir prabangos prekes.** Lietuvoje surenkama turto mokesčių dalis yra žymiai mažesnė nei ES vidurkis: Lietuvoje – 0,3 proc. nuo BVP, kai ES – 2,2 proc.⁶ Itin brangią nuosavybę ir prekes, kurios nėra būtinos ar svarbios (pvz., privatūs lėktuvai, jachtos, prabangūs juvelyriniai dirbiniai ir pan.), gali sau leisti išsigyti turtingi žmonės, kurie pagal savo galimybes turėtų prisidėti prie bendrojo gėrio ir didesniais mokesčiais. Didesnio mokesčio prabangiai nuosavybei bei prabangos prekėms įvedimas į biudžetą atneštų daugiau pajamų.
5. **Labiau kontroliuoti PVM grobstymą ir griežtinti atsakomybę už šešėlinę veiklą.** Lietuva nesurenka apie 25 proc. PVM mokesčio, t.y. per metus biudžeto nepasiekia apie vienas milijardas eurų⁷. PVM grobstymui užkardyti būtinas kontroliuojančių įstaigų pajėgumų stiprinimas, kontrolė ir baudų didinimas.

II. MINIMALIŲ PAJAMŲ SISTEMOS REFORMA

Europos socialinių teisių ramstyje⁸ apibrėžiama, kad kiekvienas, neturintis pakankamai lėšų pragyventi, turėtų gauti tinkamo dydžio minimalias pajamas, kurios visais gyvenimo etapais užtikrintų orų gyvenimą, ir suteiktų realią galimybę gauti reikalingų prekių ir paslaugų.

⁴<https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/Mokes%C4%8Di%C5%B3%20lengvat%C5%B3%20per%C5%BEi%C5%ABra%202021.pdf>

⁵<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099085002062334324/pdf/P17403105b9fdd0b085280ef6ec8857b91.pdf>

⁶ <https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-04/Property-taxes.xlsx>

⁷ https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2111666/europos-komisija-2021-metais-pvm-atotrukis-lietuvoje-mazejo-iki-14-5-proc?fbclid=IwAR0toQN1dE_KdU8pLYlriOo8awn5o5uA8EWMQyQZaIPaOLOcb7XbpofMU

⁸ https://ec.europa.eu/info/publications/commission-recommendation-establishing-european-pillar-social-rights_en

Minimalių vartojimo poreikių dydis (toliau - MVPD, 2024 m. - 446 Eur) parodo, kiek pinigų reikia, kad asmuo/šeima galėtų patenkinti savo būtinuosius poreikius ir galėtų pragyventi. 2022 m. socialinės pašalpos gavėjų pajamos nesiekė šio dydžio⁹. Remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau - SADM) duomenimis, socialinės pašalpos gavėjų bendros pajamos 2022 m. vidutiniškai siekė 76,36 proc. MVPD¹⁰.

Šiuo metu taikoma pinigine socialine parama neužtikrina minimalių vartojimo poreikių. Bendrai gyvenantys asmenys arba vienas gyvenantis asmuo turi teisę į socialinę pašalpą, jeigu kreipimosi dėl socialinės pašalpos metu vidutinės vieno asmens pajamos yra mažesnės nei 1,1 valstybės remiamų pajamų (toliau - VRP) dydis. 2024 m. 1,1 VRP siekia 193,6 Eur. Socialinės pašalpos dydis sudaro skirtumą tarp 1,4 VRP dydžio vienam gyvenančiam asmeniui ir vidutinių vieno gyvenančio asmens pajamų per mėnesį, o vėliau yra mažinamas¹¹. Taigi, valstybės mokama pinigine socialinės paramos išmoka nepasiturinčiam asmeniui yra nepakankama, neapsaugo nuo skurdo rizikos ir neužtikrina net MVPD.

Svarbu pažymėti ir tai, kad šiuo metu egzistuoja nemažai nepiniginių paramos gavimo kriterijų, įtvirtintų Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme, kurie apriboja galimybes gauti paramą ir neleidžia užtikrinti gyventojų minimalių pajamų.

Raginame siekti pinigines socialines paramos adekvatumo, prieinamumo ir veiksmingumo bei įgyvendinti minimalių pajamų sistemos reformą, remiantis 2022 m. SADM užsakyta Minimalių pajamų sistemos adekvatumo studijoje pateiktomis rekomendacijomis¹².

NSMOT siūlo:

- 6. Piniginės socialinės paramos dydis turėtų siekti MVPD vienam asmeniui. Atitinkamai teisei į socialinę pašalpą nustatyti taikyti MVPD vietoje dabar taikomo 1,1 VRP.** Svarbu pažymėti, kad asmenys, kurių pajamos yra žemesnės už MVPD gyvena žemiau absoliutaus skurdo ribos, todėl toks padidinimas esmingai prisidėtų prie mažiausias pajamas gaunančių asmenų minimalių poreikių užtikrinimo.
- 7. Keisti pašalpos dydžio skaičiavimo kriterijų bei ekvivalentines skales.** Socialinės pašalpos apskaičiavimui naudoti tokias ekvivalentines skales (koeficientus): pirmam namų ūkio nariui 100% MVPD; antram namų ūkio nariui – 60% MVPD, vaikams 30% MVPD. Taikant tokias skales mažėtų gyventojų, ypač vienišų asmenų, absoliutus skurdas, kadangi per socialinės paramos sistemą būtų užtikrinami jų minimalūs vartojimo poreikiai.
- 8. Atsisakyti visuomenei naudingos veiklos.** Vietoj jos žmonės turėtų gauti jų poreikius atliepančias viešąsias paslaugas, siekiant juos įdarbinti: transporto, artimųjų (vaikų, senjorų, žmonių su negalia) priežiūra, įdarbinimo paslaugas ir t.t. Paramos gavėjai turėtų būti įtraukiami į atvejo vadybą arba kitas programas, skirtas ilgalaikių bedarbių įtraukimui į darbo rinką.
- 9. Naikinti nuostatą Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme (8 straipsnio 1 dalies 1 punktą), kad asmuo turi dirbti pagal darbo sutartį ne mažiau kaip du**

⁹ <https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/4dc8db21-cd1c-4e1e-80e4-adc10f1be814/state/analysis>

¹⁰ <https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/4dc8db21-cd1c-4e1e-80e4-adc10f1be814/state/analysis>

¹¹ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.215633/asr>

¹² https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/Galutine%20ataskaita_20221223.pdf

trečdalius maksimalios darbo laiko trukmės, o užimtiems pagal individualią veiklą uždirbti ne mažiau nei MMA, ir atitinkamai kitus Įstatymo straipsnius. Ši nuostata prarado prasmę, kai buvo nustatyta prievolė darbdaviui už darbuotojus, kurių atlyginimas nesiekia MMA, sumokėti socialinio draudimo įmokas nuo ne mažesnių pajamų nei MMA. Darbo krūvis priklauso ne vien nuo darbuotojo, greičiau nuo darbdavio poreikio darbo jėgai. Panaikinus šią nuostatą, būtų apsaugoti tie asmenys, kurie neturi galimybės dirbti šiuo metu reikalaujamu darbo krūviu dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui prižiūrintys vaikus, slaugantys šeimos narius ir t.t.

10. **Siekiant mažinti mamų, kurių vaikų tėvystė nėra nustatyta, skurdą, rekomenduojama suteikti teisę gauti piniginę socialinę paramą.** Taip būtų sumažintas tokių šeimų skurdo gylys ir sprendžiama problema, kai mama gyvena iš vaikai skiriamos socialinės pinigines paramos. Mamos turėtų gauti socialines paslaugas, joms turi būti padedama gauti teisinę pagalbą, siekiant nustatyti tėvystę, prisiteisti vaiko išlaikymo alimentus.

Šalpos senatvės ir šalpos neįgalumo pensijų dydžiai Lietuvoje taip pat yra nepakankami. Šalpos pensijų dydžiai 2024 m. siekia nuo 197 Eur iki 394 Eur, tad gerokai atsilieka nuo MVPD. Taigi, ir asmenims su negalia, pensinio amžiaus žmonėms, kurie neįgijo būtino stažo socialinio draudimo pensijai gauti nėra užtikrinamos adekvačios pajamos, kurios leistų bent jau patenkinti minimaliuosius poreikius.

NSMOT siūlo:

11. **Laipsniškai padidinti Šalpos pensijų bazę iki MVPD.** Asmenims, turintiems negalią turi būti užtikrintas bent MVPD. Didinant Šalpos pensijų bazę, visa šalpos pensijų sistema įgytų didesnę adekvatumą.

III. BŪSTO POLITIKA

Būsto kokybė ir prieinamumas. Ekonominio Bendradarbiavimo ir Plėtros Organizacija (EBPO) 2023 m. ataskaitoje nustatė, kad nors pastaraisiais dešimtmečiais būsto kokybė Lietuvoje gerėjo, pažanga vis dar yra nepakankama¹³. Būstas Lietuvoje yra senstantis, energetiškai neefektyvus ir prastos kokybės, o pagrindinių patogumų trūkumas yra labai didelis. Analizuojant Lietuvos gyventojų būsto kokybę užkliūva labai prastos apgyvendinimo sąlygos, pavyzdžiui: nėra tualetu su nutekamuoju vandeniu, nėra vonios arba dušo, varva stogas, drėgnos sienos, supuvę langai arba grindys, tamsus, nepakankamai šviesus būstas. 2020 m. 11,8 proc. gyventojų turėjo bent vieną iš minėtų problemų. EBPO duomenimis, maždaug 8 iš 10 gyvenamųjų pastatų buvo pastatyti iki 1993 m. ir buvo prastai prižiūrimi. Trys ketvirtadaliai daugiabučių gyvenamųjų namų ir dauguma vienubučių gyvenamųjų namų turi labai žemą energetinio efektyvumo klasę, o tik mažiau nei 2 proc. - aukštą energetinio efektyvumo klasę. Dauguma mažas ir vidutines pajamas gaunančių namų ūkių vis dar susiduria su energetiniu skurdu, o jo lygis gerokai viršija ES vidurkį. 2022 m. vidutiniškai 17,5 proc. gyventojų negalėjo pakankamai šildyti būsto, kai Europos Sąjungoje – 9,3 proc.

Nors energetinis skurdas yra vienas didžiausių ES, Lietuvos gyventojai ne visada gali pasinaudoti būsto šildymo kompensacijomis. Viena iš priežasčių, kaip pažymi EBPO, yra šešėlinė būsto nuomos

¹³ [Policy Actions for Affordable Housing in Lithuania | OECD iLibrary \(oecd-ilibrary.org\)](https://www.oecd-ilibrary.org/policy-action-for-affordable-housing-in-lithuania)

rinka¹⁴. Norint gauti būsto šildymo kompensacijas, reikia įregistruoti oficialią nuomos sutartį VĮ Registrų centre ir sudaryti ją bent vieneriems metams. Būsto nuomotojai dažnai atsisako sudaryti oficialias nuomos sutartis, vengdami mokesčių mokėjimo, dėl to nuomininkai negali pasinaudoti valstybės teikiamomis kompensacijomis. Skurdą patiriančių žmonių susitikimuose dažnai iškeliami šešėlinės būsto rinkos problematika.

Raginame politines partijas ieškoti sprendimų, kaip aktyvinti būsto modernizavimą, gerinti būsto kokybę ir būstų energetinį efektyvumą, taip pat nukreipiant paramą būstui ir būsto šildymo kompensacijoms labiausiai nepasiturintiems namų ūkiams.

NSMOT siūlo:

12. **Didinti energetiškai neefektyvių būstų, įskaitant ir socialinį būstą, renovacijos apimtį.** Tai padės sumažinti taršą, kurią sukelia energetiškai neefektyvių būstų šilumos energija, sumažinti brangias šilumos kainas, taip pat leis gyventojams kvėpuoti švariu ir sveiku oru. Savivaldybėse turėtų būti plačiau skleidžiama informacija apie renovacijos kompensacijas ir jų privalumą.
13. **Siekiant mažinti energetinį skurdą, svarbu plėtoti kompensacijų už šildymą prieinamumą Lietuvos gyventojams.** Būtina peržiūrėti 2023 m. rugsėjo mėn. sugriežtintus reikalavimus kompensacijai gauti. Jeigu šeimos turimo turto vertė viršija Įstatyme nustatytą turto vertės normatyvą, kompensacijos nėra skiriamos, nepaisant to, kad asmens ar šeimos pajamos yra nepakankamos¹⁵. Taip pat, reikėtų plačiau skleisti informaciją apie kompensacijas ir išmokas, ypatingai siekiant pasiekti skaitmeninę atskirtį patiriančius gyventojus, kurie neturi galimybių šios informacijos pamatyti internete. Svarbu, kad informacija apie paramą būtų pateikiama lengvai suprantama kalba ir „vieno langelio“ principu.
14. **Reguluoti būsto nuomos politiką.** Svarbu, kad būsto nuomos politika būtų labiau reguliuojama valstybės ir būtų nukreipta į nuomininkų teisių apsaugą. Tokia praktika yra įgyvendinama Vokietijoje, kurioje nuomos įstatymai yra vieni palankiausių nuomininkams Europoje. Vokietijoje nuomos kainos yra reguliuojamos įstatymais, taip pat, įstatymais yra ginamos nuomininkų teisės. Nuomojamas būsto sektorius, nors ir privatus, yra geros kokybės: valstybė subsidijuoja būsto statybą ir renovaciją¹⁶.

Socialinio būsto prieinamumo ir kokybės didinimas savivaldybėse. Socialinio būsto laukimo trukmė jau ilgą laiką išlieka labai opia problema - vidutinė laukimo trukmė yra 3 metai¹⁷. Pasitaiko atveju, kai asmenys socialinio būsto laukia 5, 15 ir daugiau metų. Alternatyva socialiniam būstui galėtų būti būsto nuomos mokesčių dalies kompensavimas. Šiuo neramiu laikotarpiu, ypatingai kylant nekilnojamo turto ir būsto nuomos kainoms, ši priemonė galėtų ženkliai pagerinti šeimų, laukiančių socialinio būsto, padėtį. Vis dėlto, šias kompensacijas vidutiniškai gauna tik apie 9 proc. gyventojų laukiančių socialinio būsto¹⁸.

¹⁴ Policy Actions for Affordable Housing in Lithuania | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org)

¹⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.215633/asr>

¹⁶ <https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/33516/>

¹⁷ <https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/4dc8db21-cd1c-4e1e-80e4-adc10f1be814/state/analysis>

¹⁸ <https://qlik-public.socmin.lt/sense/app/3b7d2f59-5a02-4f21-87aa-e92332d457d7/sheet/4dc8db21-cd1c-4e1e-80e4-adc10f1be814/state/analysis>

2023 m. birželio mėn. NSMOT buvo atliktos dvi fokus grupės, kurių metu išryškėjo, kad socialinio būsto gyventojams pasitaiko gyventi ypač prastomis sąlygomis. Socialiniai būstai dažnu atveju yra nepritaikyti asmenims su negalia ir sveikatos sutrikimais, neatsižvelgiama į namų ūkio dydį. Taip pat, pelėsis, didelė drėgmė – pagrindinės problemos, su kuriomis dažnai susiduria socialinio būsto gyventojai.

NSMOT siūlo:

15. **Skirti daugiau lėšų socialinio būsto įsigijimui.** Šiuo metu egzistuojanti socialinio būsto infrastruktūra yra gerokai mažesnė nei egzistuojantis poreikis, todėl neišvengiamai reikia plėsti socialinio būsto fondą.
16. **Sprendžiant socialinio būsto trūkumo problemas aktyviau taikyti būsto nuomos mokesčio dalies kompensacijos mechanizmą.** Kylant būsto nuomos kainoms, ši priemonė gali ženkliai pagerinti šeimų, laukiančių socialinio būsto, padėtį. Kadangi šešėlinė rinka vienas iš veiksnių, kodėl žmonės negali pasinaudoti būsto nuomos mokesčių dalies kompensacija, svarbu stiprinti šios rinkos kontrolę.
17. **Pradėti kurti socialinių būstų stebėsenos įrankį nacionaliniu mastu,** kad būtų išvengta asmenų apgyvendinimo itin netinkamose sąlygose atvejų.

Benamystė. Benamystė Lietuvoje – opi bėda, su kuria susiduria ne tik didmiesčiai, bet ir mažesnių miestų bendruomenės, o dažnu atveju gatvėje atsiduria vis jaunesni žmonės. Valstybės duomenų agentūros¹⁹ duomenimis, 2022 m. asmenų skaičius, besinaudojančių laikino gyvenimo įstaigų paslaugomis, siekė 4 317 ir buvo beveik 8 proc. didesnis nei 2021 m. Svarbu pažymėti, kad ši statistika neatspindi visų benamių gyventojų skaičiaus, dalis žmonių, nesinaudojančių laikino gyvenimo įstaigų paslaugomis, gyvenančių lauke, gyvenimui nepritaikytuose pastatuose ir pan., nepatenka į benamių asmenų apskaitą. Benamių asmenų, gavusių apnaujinimo paslaugas nakvynės namuose, skaičius 2022 m. išaugo iki 1 681 asmenų, lyginant su 2021 m. – 1 439 asmenų. Taip pat augo ir skaičius gyventojų, gaunančių paslaugas Krizių centruose ir laikino apgyvendinimo įstaigose, skirtose motinoms su vaikais – nuo 2 570 asmenų 2021 m. iki 2 636 asmenų 2022 m. Benamystė yra kraštutinė skurdo ir socialinės atskirties forma, ją patiriantys asmenys yra atstumiami ir atsiduria už pilietinės visuomenės ribų, o tuo metu visos jų teisės yra pažeidžiamos.

Asmens teisė į būstą – viena pagrindinių socialinių ir ekonominių asmens teisių. Europos socialinių teisių ramstis įpareigoja Europos Sąjungos šalis nares, tarp jų ir Lietuvą, užtikrinti teisę į būstą ir paramą benamiams. Jungtinių Tautų Organizacijos 11.1 darnaus vystymosi tikslu Lietuva yra įsipareigojusi, kad iki 2030 metų bus siekiama visiems užtikrinti galimybes turėti tinkamą, saugų ir prieinamą būstą ir naudotis būtiniausiomis paslaugomis. Vis dėlto, pasigendama konkrečių ir ambicingų žingsnių, kaip šis įsipareigojimas būtų įgyvendintas.

NSMOT siūlo:

¹⁹ [Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas](#)

18. **Formuojant būsto politiką nacionaliniu lygmeniu, vadovautis principu „pirmiausia - būstas“ (angl. housing first).** Tokia praktika yra pasiteisinusi didžiojoje dalyje Europos šalių.²⁰ Pavyzdžiui, Suomijoje buvo pastatyta 7 000 savivaldybės būstų, iš kurių dauguma naudojami pagal „Pirmiausia - būstas“ programą; Prancūzijoje nuo 2018 m. iki 2021 m. birželio mėn. buvo apgyvendinta daugiau kaip 280 000 benamių. Tik užtikrinus būtiniausius poreikius, tokius kaip maistas ir gyvenamoji vieta, pažeidžiami asmenys gali imtis kitų gyvenimo orumą papildančių veiksmų, pavyzdžiui, susirasti darbą, tinkamai planuoti biudžetą ar spręsti kitas problemas.
19. **Užtikrinti specialiąsias socialines paslaugas benamystę patiriantiems asmenims.** Socialinės paslaugos turi būti orientuotos ne tik į bazinių benamių asmenų poreikių patenkinimą, bet ir siekti realaus benamystės problemos sumažinimo ir asmens įgalinimo.

IV. ĮSISKOLINIMAI

Lietuvoje įsiskolinimų, perduotų antstoliams priverstiniam išieškojimui, turi apie 10 procentų Lietuvos gyventojų. Šiuo metu taikomos išskaitos iš darbo užmokesčio yra vienos griežčiausių Europos Sąjungoje. Tokiu būdu įsiskolinimai tampa vienu iš didžiausių įsidarbinimo barjerų, stumiančių į ilgalaikę bedarbystę arba šešėlinę darbo rinką. Pagal šiuo metu galiojančią tvarką, iš minimalios mėnesinės algos (toliau - MMA) išskaitoma 20 proc. jei, asmuo turi vieną vykdomąją bylą. 30 proc. nuo MMA išskaitoma, jei asmuo turi daugiau nei vieną bylą arba išieškomas išlaikymas, žala, padaryta suluošinimu ar kitokiu sveikatos sužalojimu, taip pat maitintojo gyvybės atėmimu. 50 proc. išskaitoma iš dalies, viršijančios MMA. 2023 m., atlikus 30 proc. išskaitymą iš asmens minimalių pajamų, asmeniui liko apie 440 Eur. Atlikus išskaitas iš MMA, asmeniui liekanti suma gerokai atsiliko nuo skurdo rizikos ribos (2023 m. skurdo rizikos riba siekė 566 Eur). Asmeniui, turinčiam vieną bylą, po išskaitų liekanti pajamų suma siekė apie 89 proc. skurdo rizikos ribos, o turinčiam daugiau nei dvi bylas - 78 proc. Tai reiškia, kad dirbantis asmuo negali patenkinti būtinųjų poreikių, ypač jeigu turi išlaikomų asmenų. Todėl žmonės, turintys įsiskolinimų dažniausiai praranda motyvaciją dirbti, įkrenta į paramos sistemą, griebiasi nelegalaus darbo ar gyvena išlaikomi artimųjų. Negalėdami susimokėti būtinųjų išlaidų, žmonės toliau klimpsta į skolas – įsiskolina už būsto išlaikymą, ima greituosius kreditus, norėdami patenkinti būtinuosius poreikius arba padengti esamus įsiskolinimus. Taip įsukamas uždaras skolų ratas, kuriantis ir gilinant socialines problemas.

NSMOT siūlo:

20. **Mažinti išskaitas** iš MMA iki 10 procentų (paliekant išimtį išskaitoms, susijusioms su išlaikymu, žala, padaryta suluošinimu ar kitokiu sveikatos sužalojimu, taip pat maitintojo gyvybės atėmimu), tarp 1 MMA ir 2 MMA - iki 30 proc. ir virš 2 MMA - 50 procentų.
21. **Didinti ir indeksuoti Civilinio proceso kodekse nurodytą ribą, kurią peržengus galima išieškoti iš skolininkui priklausančio paskutinio būsto**, kuriame jis gyvena (CPK 663). Siūlome vietoj esamų 4000 Eur, šią sumą keisti į 15 MMA. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo metu bankroto riba siekia 25 MMA, todėl pagal dabar galiojančią tvarką, žmogus visų pirma prarastų

²⁰ <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2023/unaffordable-and-inadequate-housing-europe> nuo 27 psl.

būstą, o tik po to įgytų teisę į fizinio asmens bankrotą. Atsižvelgiant į kaimyninių šalių patirtį (pvz. Latvijoje suma, nuo kurios galima pradėti bankroto procedūrą, siekia 5000 Eur), siūlome bankroto sumą taip pat mažinti iki 15 MMA. Šis suvienodinimas įneštų daugiau socialinio teisingumo į išieškojimo sistemą.

22. **Automatiškai nuskaityti nedideles skolas.** Vadovaujantis Sprendimų vykdymo instrukcijos 109 punkto nuostatomis, skolų, kurių dydis yra nuo 3 iki 15 Eur, išieškojimas kainuoja 36 Eur, skolų nuo 15 iki 50 Eur – 60 Eur. Tokios skolos dažniausiai atsiranda, kaip administracinio pažeidimo pasekmė. Jas administruoja VMI. Atsižvelgiant į tai, NSMOT nuomone skolas iki 1 BSI (2023 - 49 Eur) yra tikslinga automatiškai nuskaityti nuo asmens sąskaitos neperduodant jų antstoliui, nesudarant pagrindo atsirasti vykdymo išlaidoms, kas dvigubai ar net trigubai padidina įsiskolinimą skolininkui. Tačiau itin svarbu, kad net ir mažos skolos būtų nuskaitomos nepažeidžiant asmens minimalių vartojimo poreikių dydžio (CPK 689) ir nuo pajamų, iš kurių išieškoti negalima pagal (CPK 739).
23. **Teikti specializuotas finansų ir skolų valdymo paslaugas.** Siekiant suvaldyti ir mažinti įsiskolinimų mastą, svarbu teikti atitinkamas paslaugas. Remiantis tarptautine (žr. projektą PEPPI²¹) ir Lietuvos gerąja praktika (pvz., Vilniaus arkivyskupijos Carito, VšĮ „Pactum“), sukurti veiksmingus tarpininkavimo tarp skolininko ir kreditorių (ir/ar antstolių) mechanizmus. Taip būtų didinamos jų galimybės grąžinti įsiskolinimus bei padedama šiems žmonėms grįžti į darbo rinką, gyventi pilnavertį, socialiai aktyvų gyvenimą ir iš naujo „neįklipti“ į skolas.
Šiuo metu jau paskelbta Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2023/2225 dėl vartojimo kredito sutarčių, kuria panaikinama Direktyva 2008/48/EB, numato: “valstybės narės užtikrina, kad [...] būtų teikiamos nepriklausomos konsultavimo skolos klausimais paslaugos” (36 str.). Keičiant Vartojimo kredito įstatymą, Lietuva turės įvesti šio Direktyvos straipsnio nuostatas įgyvendinančias priemones ir teikti paslaugas įsiskolinusiems asmenims.
24. Plėsti skolų (visų pirma valstybei) **pripažinimo beviltiškomis** taikymą asmenims, kurių pajamos dėl objektyvių priežasčių niekada nebus didelės (mažas pajamas gaunantiems pensijinio amžiaus žmonėms, asmenims su negalia ar šeimoms, prižiūrintiems ir slaugantiems asmenis su negalia) ir kai šiems žmonėms teikiamos finansų ir skolų valdymo paslaugos.
25. **Sukurti pajamų šaltinio nustatymo sistemą.** Skolų išieškojimo sistemą apsunkina tai, kad antstoliai nemato skolininko lėšų kilmės. Įsiskolinusieji asmenys turi raštu pateikti pažymą apie lėšų kilmę, jeigu tai yra pajamos, iš kurių nuskaitymai yra negalimi (pavyzdžiui, vaiko pinigai, laidojimo pašalpa, piniginė socialinė parama). Savivaldybės visiems skolininkams turi išrašyti pažymą (piniginės socialinės paramos gavėjų atveju – kas tris mėnesius), skolininkai savo ruožtu apie gaunamas išmokas per 15 dienų turi informuoti antstolius, priešingu atveju išieškotos sumos iš tikslinių išmokų nėra grąžinamos, o tai sukelia didelę našta tiek išmokas gaunantiems skolininkams, tiek išmokas teikiančioms institucijoms, tiek su įsiskolinusiais asmenimis dirbantiems socialiniams darbuotojams. NSMOT nuomone tai būtų galima pasiekti sukuriant atskirą asmens riboto disponavimo sąskaitą, prie kurios nėra prieigos antstoliams ir į kurią būtų pervedamos tik išmokos, nuo kurių pagal įstatymą negalimi nuskaitymai.

²¹ https://vartotojuaujansas.lt/igyvendiname-projekta-peppi-pagalba-isiskolinusiems-gyventojams/?fbclid=IwAR1lbaumVDa5UaDhgoLV09F7fSzgg_K5a5Wtv9IHhpwhhyB2HMnoYp3SUv4

26. **Mažinti administracinę našą darbdaviams.** Ilgą laiką galiojo tvarka, kuri leido to paties asmens skoloms kauptis pas skirtingus antstolius, ir nors ši tvarka yra pakeista, seni įsiskolinimai vis dar yra administruojami skirtingų antstolių. Įsiskolinusių žmonių darbdaviai nenori priimti į darbą, nes įsiskolinimus sudėtinga administruoti, buhalterija apkraunama papildomu darbu, o jei tai maža įmonė, ji neturi pajėgumų administruoti įsiskolinimus ir nepriima tokio darbuotojo. Todėl būtina kurti sistemą, kuri leistų darbdaviui pervesti įsiskolinimams grąžinti priskaičiuotą sumą į vieną specialią sąskaitą. Tai ženkliai sumažintų našą darbdaviams ir pagerintų įdarbinimo sąlygas.

V. SOCIALINĖS PASLAUGOS VAIKAMS IR SOCIALINĘ ATSKIRTĮ PATIRIANČIŲ VAIKŲ ĮTRAUKIMAS

Viena iš kertinių priemonių siekiant sumažinti ilgą laiką nesikeičiančius skurdo ir socialinės atskirties rodiklius – užtikrinti lygias galimybes vaikams, investuojant į švietimą ir kokybiškas bei prieinamas paslaugas vaikams ir jų šeimoms. Nors pastaraisiais metais stebime teigiamų postūmių, vis dar pasigendame svarbių žingsnių didinant paslaugų šeimoms, vaikams ir jaunimui prieinamumą bei jų kokybę. Nevyriausybinės organizacijos taip pat stebi tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoką, organizuojant ir teikiant paslaugas šioms tikslinėms grupėms. Institucijų nebendradarbiavimas dažnai lemia vaikų apleistumą, paslaugas suteikiant per vėlai arba nepakankamai taikliai.

Ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros prieinamumas. Ikimokyklinio ugdymo svarba skurdo ir atskirties mažinimui itin akcentuojama mokslininkų ir praktikų. Vaikai iš nepalankios aplinkos ikimokyklinio ugdymo įstaigose turi galimybę ugdyti socialinius įgūdžius, emocinį intelektą, turi galimybę geriau pasiruošti mokymuisi mokyklose. Iš kitos pusės, užtikrinus šias paslaugas, tėvai, o ypač mamos, turi daugiau galimybių grįžti į darbo rinką. Vis dėlto, priežiūros paslaugų tinklas Lietuvoje nėra gerai išvystytas, ypač kalbant apie vaikus iki 3 metų, kai vaiko priežiūros atostogos baigiasi, o ikimokyklinio ugdymo įstaigas galima pradėti lankyti tik pradėdant naujuosius mokslo metus arba vietų jose visai nėra²². Tokiu būdu didėja rizika jau ankstyvame amžiuje įtvirtinti galimybių nelygybę, užkirsti kelią tėvams grįžti į darbo rinką ir uždaryti šeimas į skurdo ratą.

NSMOT siūlo:

27. **Įteisinti įvairesnes priežiūros formas,** pavyzdžiui, šeimų darželius. Skatinti privačiai vaikų priežiūrai namuose užsiimančius asmenis ir plėsti vaikų priežiūrą namuose. Didinant formų įvairovę, skatinti teikėjų, įskaitant ir nevyriausybinių organizacijų, augimą ir paslaugų prieinamumą.
28. **Skatinti vaikų vakarinių, naktinių ir savaitgalinių grupių plėtojimą,** sudarant sąlygas tėvų grįžimui į darbo rinką.

²² https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/Studija_Vaiku_prieziuros_paslaugos_docx.pdf

Vaikų dienos centrų finansinis ir veiklos tvarumas. 2023 m. gegužės mėn. NSMOT atlikta vaikų dienos centrų (toliau - VDC) vadovų apklausa ²³ atskleidė, kad 2022 m. vidutinis nevyriausybinių VDC metų biudžetas sudarė 31 631 Eur. Už šiuos pinigus VDC turi samdyti socialinius darbuotojus ir kitus specialistus: užimtumo specialistus, specialiuosius pedagogus, psichologus ar kitus darbuotojus. Lėšos taip pat skiriamos vaikų maitinimui, užimtumo ir lavinimo priemonėms. Nevyriausybiniai VDC iš tų pačių lėšų turi apmokėti patalpų nuomą, šildymo ir kitas komunalines išlaidas. Dėl mažo finansavimo ir atitinkamai dėl mažo darbo užmokesčio VDC dažniausiai nėra pajėgūs socialinį arba kitą atitinkamos kvalifikacijos darbuotoją įdarbinti pilnu etatu. Vidutiniškai VDC socialinis darbuotojas dirba 0,5 etato. Dėl to nukenčia paslaugų kokybė, nes darbuotojai turi dirbti per kelis darbus, į VDC jau ateina pavargę, taip pat nelieta laiko ir galimybių paruošti vaikų individualių planų, pasiruošti kitos dienos veiklai ar bendrauti su tėvais. Dėl menko finansavimo VDC nėra pajėgūs suteikti supervizijų ar kitų darbuotojų paskatinimo sistemų. Dėl nesusidarančio pilno krūvio ir menko atlyginimo didėja darbuotojų kaita, apsunkinanti ugdymo procesą.

NSMOT siūlo:

29. **Didinti VDC finansuojamą dalį iš savivaldybių.** Nuo 2024 m. įsigaliojo svarbus pokytis, savivaldybių finansuojamą dalį vienam vaikui susiejus su bazine socialine išmoka (toliau - BSI) ir taip užtikrinant sumos indeksavimą. Tačiau ši suma yra per maža VDC veiklos kaštams padengti. Siūlome, kad kiekvieno vaiko su negalia, vaiko, turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių, ar vaiko, kurio šeimai taikoma atvejo vadyba, dienos socialinės priežiūros paslaugoms finansuoti skirti ne mažiau nei po 3 BSI per mėnesį, kitų vaikų – ne mažiau nei po 2 BSI per mėnesį.
30. Atitinkamai svarbu **didinti ir iš valstybės biudžeto finansuojamą dalį**, atsižvelgiant į infliaciją ir minimalios mėnesinės algos (MMA) augimą. Jau eilę metų VDC finansavimas gerokai atsilieka nuo infliacijos augimo. Pavyzdžiui, lyginant 2022 ir 2023 metus, vidutinė metinė infliacija siekė 8,8 proc., vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis padidėjo 12,5 proc. Tuo tarpu kiekvienam VDC valstybės finansavimas padidėjo tik apie 4 proc. Todėl dalis organizacijų nėra pajėgios užtikrinti darbuotojams net ir minimalų atlyginimą, o taip pat ir įsigyti kitas būtinas prekes, susiduria su sunkumais apmokant komunalinius mokesčius ar maitinant vaikus.
31. **Stiprinti paslaugų poreikio nustatymo mechanizmo reguliavimą.** Stebime, kad VDC pasiskirstymas savivaldybėse dažnai neatitinka realaus jų poreikio. Dalyje savivaldybių šiuo metu yra akredituota labai daug VDC, o tai lemia neefektyvų lėšų panaudojimą, konkurenciją ir žemą vaikų, įsitraukiančių į VDC paslaugas, skaičių. Tuo tarpu Palangos ir Neringos savivaldybėse nėra nei vieno veikiančio VDC. Svarbu konsultuoti savivaldybes, o taip pat ir teisės aktuose sustiprinti poreikio nustatymo mechanizmą, kuris užtikrintų paslaugų prieinamumą gyventojams, o taip pat ir efektyvų lėšų panaudojimą.

Palydimosios globos plėtra. Palydėjimo į savarankiškumą paslaugos yra skirtos jauniems žmonėms (nuo 16 iki 24 m.), kuriems yra teikiama ar buvo teikta socialinė globa (rūpyba) ar kurie gyvena ir gyvena socialinę riziką patiriančiose šeimose. Jaunuoliai, turintys globos patirtį ir/ar augę socialinę riziką patiriančiose šeimose, dėl tinkamo pavyzdžio stokos, trauminių išgyvenimų, nesusidariusių gyvenimo įgūdžių susiduria su mažesnėmis galimybėmis integruotis į visuomenę, siekti išsilavinimo,

²³ [Skurdas-ir-socialinė-atkirtis-Lietuvoje-2023.pdf \(smtinklas.lt\)](#)

vystyti profesinę karjerą ir sėkmingai gyventi savarankiškai, todėl jiems svarbu turėti žmogų (specialistą), kuris lydėtų savarankiškame gyvenime. Jauniems žmonėms reikalinga pagalba tvarkyti savo reikalus įvairiose įstaigose, susirasti būstą, įgyti profesiją, pradėti dirbti ir išmokti tvarkytis su savo finansais.

Nors palydėjimo paslauga yra įtvirtinta socialinių paslaugų kataloge, tai neužtikrina paslaugos prieinamumo jaunuoliams. Iki šiol 27 Lietuvos savivaldybėse palydimosios globos paslauga nėra teikiama. Tuo tarpu kasmet tūkstančiai jaunuolių palieka globą arba gyvena socialinę riziką patiriančiose šeimose. Raginame plėtoti palydėjimo paslaugą ir užtikrinti paslaugos prieinamumą visose savivaldybėse.

NSMOT siūlo:

32. **Savivaldybėms nustatyti minimalią sumą, mokamą už kiekvieną vaiką, gaunantį palydėjimo paslaugas.** Menka paslaugos aprėptis Lietuvoje didele dalimi susidaro dėl to, kad savivaldybių mokamos sumos už šias paslaugas nepadengia visų reikalingų kaštų, todėl paslaugų teikėjai negali užtikrinti jos teikimo. Todėl svarbu didinti savivaldybių finansavimą. Jeigu savivaldybėse yra mažai jaunuolių, kuriems reikalinga paslauga ir ji tampa brangi, kartu su savivaldybėmis ieškoti būdų sudaryti sąlygas paslaugų teikėjams, kurie apimtų kelias ar keletą savivaldybių.
33. **Užtikrinti paslaugos prieinamumą jaunuoliams, gyvenantiems socialinę riziką patiriančiose šeimose.** Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rekomendacijose numatyta, kad palydėjimo paslaugos tikslinė grupė yra tiek jaunuoliai, kuriems buvo suteikta socialinė globa (rūpyba), tiek jaunuoliai, kurie gyvena socialinę riziką patiriančiose šeimose²⁴. Tačiau pastebime, kad pastarosios grupės savivaldybės dažnai nemato kaip paslaugų gavėjų ir neužtikrina paslaugos prieinamumo, nors palydėjimo paslauga jiems taip pat yra labai svarbi, padedanti ugdyti jų gebėjimus.
34. **Užtikrinti metodinę pagalbą ir kvalifikacijos stiprinimą paslaugos teikėjams.** Iki šiol nėra vieningos metodinės sistemos, kaip ši paslauga turi būti teikiama ir dažnai skiriasi priklausomai nuo savivaldybės ar paslaugą teikiančios organizacijos, todėl svarbu nustatyti vieningą modelį ir gaires šių paslaugų kokybei užtikrinti. Tuo pačiu atkreiptinas dėmesys, kad palydėjimo paslaugai teikti reikalingi labai plataus profilio gebėjimai - nuo finansų išmanymo, karjeros konsultavimo, kasdienių įgūdžių ugdymo. Svarbu užtikrinti finansavimą ir investuoti į mokymus, koordinatorių palaikymą, kvalifikacijos tobulinimą.

VI. VISIEMS PRIEINAMOS SVEIKATOS PASLAUGOS

Valstybinės ligonių kasos duomenimis, 2022 m. Lietuvoje privalomuoju sveikatos draudimu buvo apdrausta 98,9 proc. gyventojų. Vis tik Lietuva yra viena iš pirmaujančių ES pagal gyventojų mokėjimą už sveikatos priežiūrą iš savo kišenės: Eurostato duomenimis, 2021 m. Lietuvos gyventojų sveikatos priežiūrai iš savo kišenės sumokėta suma sudarė 30,16 proc. visų šalies išlaidų sveikatos priežiūrai, o ES

²⁴ <https://e-seimasx.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e0cd32914fe611edba0ded10be2fa21c?jfwid=-d6ux61ygg>

rodiklis buvo perpus mažesnis – 14,52 proc.²⁵ Tokia situacija daugiausia susidaro dėl to, kad didelė dalis vaistų ir medicinos priemonių kompensuojamos tik iš dalies, taip pat dėl menko odontologijos paslaugų kompensavimo.

Namų ūkių mokėjimams už sveikatos priežiūros paslaugas Lietuvoje nėra nustatytos lubos, kaip yra kai kuriose kitose šalyse, pavyzdžiui, Švedijoje. Namų ūkių tyrimo (2021 m.) duomenimis, vidutinės piniginės išlaidos sveikatai, tenkančios vienam namų ūkio nariui per mėnesį, 2021 m. sudarė 6,3 proc. (arba 25,8 Eur) nuo visų išlaidų, o tai sudaro vidutiniškai 310 Eur šeimos nariui per metus²⁶. 2021 metais 4 proc. asmenų nurodė, kad bent kartą per metus jie neapsilankė pas gydytoją (išskyrus odontologus), kai to reikėjo²⁷. Nors daugiau kaip pusė gyventojų (53 proc.) nurodė, kad nesilankė dėl ilgų paslaugų laukimo eilių, 4 proc. nurodė, kad nesilankė todėl, kad paslauga buvo mokama ir per brangi. Bent kartą per metus pas gydytoją (išskyrus odontologą) neapsilankė, nors tikrai reikėjo, 7 proc. skurdo rizikoje gyvenančių asmenų.

Skurdą patiriantys asmenys kur kas dažniau nurodo prastesnę savo sveikatos būklę: 2022 m. savo sveikatą blogai arba labai blogai vertino 27 proc. žemiausios pajamų kvintilės asmenų, kai tuo tarpu šalies vidurkis siekė 12,9 proc.²⁸ Neturėdami galimybės gauti kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų susirgus, asmenys rizikuoja tapti iš dalies ar visai nedarbingais, iškristi iš darbo rinkos, įklimpti į gilesnį skurdo ratą. Efektyvi ir laiku užtikrinta sveikatos apsauga gali užkirsti kelią sudėtingų sveikatos ir socialinių problemų atsiradimui. Būtina plėsti kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, mažinant sveikatos paslaugų kaštus iš kišenės.

NSMOT siūlo:

35. **Plėsti telemedicinos paslaugas**, kai dėl dalies susirgimų pacientui nereikia toli vykti į didelę gydymo įstaigą, o paslaugos prieinamumas užtikrinamas naudojant išmaniąsias technologijas, pacientui būnant arčiau savo gyvenamosios vietos esančioje sveikatos priežiūros įstaigoje, kvalifikuotam medikui jį apžiūrint ir konsultuojant nuotoliu.
36. **Didinti regioninių ligonių kasų pasirašomų sutarčių pagal patvirtintus įkainius su privačiomis sveikatos priežiūros įstaigomis skaičių**, bet be galimybės imti papildomą mokesť už ligonių kasų jau apmokamas paslaugas. Didinti regioninių ligonių kasų pasirašomų sutarčių su privačiomis odontologijos paslaugų įstaigomis skaičių.
37. Suteikti daugiau **įgaliojimų vietinėms savivaldybėms sprendžiant dėl akušerijos paslaugų** teikimo savo rajono įstaigose, atsižvelgiant į rajono specifiką.
38. Atsižvelgiant į sparčią medicinos mokslų raidą, **plėsti kompensuojamų medikamentų ir medicinos priemonių sąrašą** (pavyzdžiui, užtikrinant kontraceptinių priemonių, higienos priemonių prieinamumą, plėsti optikos prekių kompensuojamųjų priemonių sąrašą ir pan.). Trumpinti naujų Europos Sąjungoje jau patvirtintų medikamentų įvedimo į Lietuvos rinką laikotarpį.

²⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tepsr_sp310/default/table?lang=en

²⁶ <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=a68d0428-b384-4da9-b9b0-9a154a722ce3>

²⁷

<https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/10786513/Lietuvos+gyventoj%C5%B3+pajamos+ir+gyvenimo+s%C4%85lygos+%282022+m.+leidimas%29.pdf/d55a12bd-f435-4828-9fa0-660693d9da9a> 40 p.

²⁸ <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=20ea6c92-2212-4f70-9a16-da1b3c18d605>

VII. GYVENTOJŲ APRŪPINIMAS MAISTU IR MAISTO ŠVAISTYMO MAŽINIMAS

2022 m. 10,4 proc. Lietuvos gyventojų neturėjo galimybės maitintis pilnavertiškai ir bent kas antrą dieną valgyti mėsos, žuvies ar analogiško vegetariško maisto²⁹. Lyginant su ankstesniais metais, šis rodiklis padidėjo 1,5 proc. punkto. Pastaraisiais metais sparčiai pakilus maisto kainoms, sunkėjant ekonominei situacijai, žmonėms tenka ieškoti akcijų ir pigiausių produktų arba tiesiog taupyti maisto sąskaita.

Tuo tarpu, remiantis Žemės ūkio ministerijos užsakymu atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvoje per metus prarandame 393,8 tūkst. tonų maisto³⁰. Šis maistas kasdien prarandamas ne tik namų ūkiuose, bet išmetamas viešojo maitinimo įstaigose, mažmeninės bei didmeninės prekybos vietose, logistikos įmonėse, sunaikinamas ūkininkų. Labdaros organizacijos per dešimtmečius vystytą pagalbos sistemą kasmet išgelbėja tonas maisto, kuris kitu atveju būtų utilizuotas. Tokiu būdu ne tik mažindamos taršą aplinkai, bet ir pamaitindamos tūkstančius nepasiturinčių gyventojų. Tačiau valstybės reguliavimo, savivaldybių ir prekybininkų įsitraukimo pagalba, gero maisto išsaugoti ir perduoti vargingiau gyvenantiems žmonėms būtų galima dar kelis kartus daugiau.

NSMOT siūlo:

39. **Keisti paskutinės dienos galiojimo maisto pardavimo tvarką.** 2023 m. įsigaliojo Maisto įstatymo pataisos, leidžiančios „geriausia iki“ pažymėtus produktus pardavinėti ilgiau negu nustatyta galiojimo data. Dėl to gali susidaryti situacija, kuomet bus delsiama maisto produktus perduoti nevyriausybinėms organizacijoms iki paskutinės jų saugaus vartojimo dienos. Organizacijos taip praranda realias galimybes perduoti juos nepasiturintiems, nes maistas nespėja įveikti visos logistikos grandinės iki jo galiojimo pabaigos. Siūlome gražinti iki tol galiojusią tvarką, kai terminu „Geriausias iki“ paženklinto maisto pardavinėti po jo galiojimo datos pabaigos buvo neleidžiama, tačiau tokį maistą buvo galima perduoti labdaros organizacijoms.
40. Atitinkamai, ilgametė problema yra, jog maisto produktai paženklinti terminu „tinka vartoti iki“ pardavinėjami iki paskutinės jų galiojimo dienos taip nepaliekant galimybės šiuos produktus perduoti labdaros organizacijoms. Todėl siūlome **vykdyti sisteminę maisto utilizavimo stebėseną**. Įpareigoti prekybininkus skelbti informaciją apie išmetamo maisto kiekius, o taip pat ir kokioms konkrečioms organizacijoms perduodamas maistas. Parengti aprašą, kuriame būtų numatyta stebinioji institucija, rodikliai, jų deklaratavimas dažnis ir kt.

²⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_mdcs03/default/table?lang=en

³⁰ https://zum.lrv.lt/uploads/zum/documents/files/LT_versija/Vaiklos_sritys/Mokslas_mokymas_ir_konsultavimas/Moksliniu_tyrimu_ir_taikomosios_veiklos_darbu_galutines_ataskaitos/2021/Maisto%20C5%A0vaistymas%20Praradimai%202021%20Ataskaita.pdf

41. **Keisti PVM įstatyme numatytą tvarką, kad maisto, kuris prekybininko buvo perlaikytas dėl noro jį parduoti iki pat paskutinės galiojimo akimirkos, praradimas būtų pripažintas kaip maisto praradimas dėl prekybininko kaltės ir dėl to PVM nebūtų sugražinamas.**
42. **Keisti PVM įstatyme numatytą nuostatą, kad labdarai perduodamos prekės neapmokestinamos PVM**, kai PVM mokėtojas, kuris pagal Labdaros ir paramos įstatymą gali būti labdaros teikėjas, perduoda ar sunaudoja prekes labdarai ir konkretaus labdaros gavėjo gautų prekių apmokestinamoji vertė per kalendorinį mėnesį ne didesnė kaip **75 Eur** (dydis nepakitęs jau daugiau nei 10 metų, nepaisant MMA ir kitų dydžių pokyčių) būtų indeksuojama, o ne pateikiama absoliučia verte. Šis pakeitimas yra labai svarbus, kuomet žmonių poreikis maistui per mėnesį yra didesnis nei 75 Eur, o įstatymai apriboja galimybę padėti skurstančiam didesne apimtimi. Todėl svarbu šią sumą didinti ir indeksuoti.
43. Įpareigoti maisto gamybos, perdirbimo ir kitas maisto pramonės sektoriaus įmones savo tvarumo ataskaitose skelbti duomenis apie paramai/labdarai perduotą maistą ir maisto utilizavimo kiekius.

VIII. SKURDO PATIRTŲ TURINČIŲ ŽMONIŲ ĮTRAUKIMAS Į VIEŠOSIOS POLITIKOS SPRENDIMŲ PROCESUS

Tarptautiniai tyrimai atskleidžia, kad socialinės politikos sprendimai iš dalies yra neveiksmingi todėl, kad priimant sprendimus nėra įtraukiama ir pati tikslinė grupė. Tokiu atveju, priimami sprendimai ne tik nesumažina skurdo, bet kai kuriais atvejais gali jį net padidinti, nes jie nėra pritaikyti pažeidžiamoms gyventojų grupėms bei jų poreikiams³¹. Su skurdo ir socialinės atskirties rizika susiduriantys asmenys dažnai neturi realių galimybių ir pajėgumų išreikšti savo siūlymų, atstovauti ir naudotis savo teisėmis. Skurdas žemina jų orumą ir skatina bejėgiškumą, todėl skurstantys žmonės susiduria su didesnėmis dalyvavimo kliūtimis nei kiti piliečiai. Užsienio patirtis rodo, jog skurstančių asmenų įtraukimo problema gali būti sprendžiama įvairiais metodais. Daugelyje Europos šalių šiai problemai spręsti organizuojami skurdą ir socialinę atskirtį patiriančių asmenų susitikimai. NSMOT ilgametė patirtis organizuojant skurdą patiriančių žmonių susitikimus su sprendimų priėmėjais atskleidžia, kad gyventojų dalyvavimas politikos formavime įgalina juos, leidžia jiems jaustis visateisiais piliečiais ir gali prisidėti prie visuomenės vystymosi, taip pat, padeda kurti veiksmingesnę kovos su skurdu ir socialine atskirtimi politiką³². Skurdą patiriantys žmonės turėtų būtų laikomi ne pasyviais naudos gavėjais, o partneriais, žinių turėtojais ir pokyčių iniciatoriais. Būtina suvokti, kad politiniame ir pilietiniame lygmenyje bus daugiau pasiekta klausant ir bendradarbiaujant su žmonėmis, o ne per kontrolę ir valdymą. Būtina siekti didesnio piliečių įtraukimo į valdymą: piliečiai ir valstybės tarnautojai turi dirbti kartu, apibrėždami ir sprenddami bendras problemas abiem pusėms priimtinu būdu.

Raginame vykdyti proaktyvią sprendimų priėmimo politiką, pagal kurią visuomenės dalyvavimas būtų laikomas būtina veiksmingo politikos formavimo sąlyga.

NSMOT siūlo:

³¹ <https://www.srpoverity.org/wp-content/uploads/2024/02/2024-02-12-IDEEP.pdf>

³² <https://www.srpoverity.org/wp-content/uploads/2024/02/2024-02-12-IDEEP.pdf>

44. Siekiant pagerinti kovos su skurdu planų veiksmingumą, efektyvumą ir teisingumą, **stiprinti procesus, kuriuose piliečiai, įskaitant ir skurdą patiriančius asmenys, dalyvautų įvairiuose politikos kūrimo ir įgyvendinimo etapuose.** Dalyvavimas turi būti užtikrintas visuose etapuose: pradedant nuo politikos formavimo (duomenų rinkimas, socialinė analizė ir problemos apibrėžimas), politikos tikslų ir konkrečių priemonių nustatyme, tolimesniuose veiksmuose ir priemonių (ex-ante) vertinimuose.
45. **Įtraukti NVO į sprendimų priėmimą.** Nevyriausybinės organizacijos yra ypač svarbios vietos valdyje, nes jos, teikdamos paslaugas įvairioms gyventojų grupėms, geriau suvokia konkrečios grupės žmonių problemas ir jas geba efektyviai atstovauti ir spręsti.
46. **Teikti aiškia ir visiems prieinama informacija apie vykdomus politinius procesus,** ypatingą dėmesį skiriant toms grupėms, kurias sunkiausia pasiekti įprastais informacijos kanalais.

Plačiau su skurdo ir socialinės atskirties iššūkiais galite susipažinti mūsų kasmetinėse apžvalgose³³ ir skurdo patirtį turinčių asmenų susitikimų leidiniuose³⁴.

Esame pasirengę bendradarbiauti, pristatyti ir diskutuoti apie pateiktus siūlymus.

Direktorė Aistė Adomavičienė

Kreipimosi rengėjai:

Aistė Adomavičienė el. p.: aiste@smtinklas.lt, tel. nr.: 866876316

Rimgailė Baltutė el. p.: rimgailė@smtinklas.lt

Agata Gluchovska el. p.: agata@smtinklas.lt

Miglė Petronytė el. p.: migle@maistobankas.lt

Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas yra nevyriausybinė skėtinė organizacija vienijanti per 60 nevyriausybinių organizacijų. NSMOT nariai veikia visoje Lietuvoje, o jų veikla grindžiama darbu su šiomis socialinėmis grupėmis: vaikai ir šeimos, susiduriančios su sunkumais, senjorai, ekonomiškai neaktyvūs asmenys, žmonės su negalia, psichikos ligomis sergantys asmenys, benamiai, asmenys, sergantys priklausomybės ligomis, nuteistieji ir asmenys, paleisti iš įkalinimo įstaigų, prekybos žmonėmis aukos, bei kitos grupės, kurios gali susidurti su skurdu ar socialine atskirtimi.

³³ <https://www.smtinklas.lt/dokumentai/?eeFolder=Metin%C4%97-skurdo-ir-socialin%C4%97s-atskirties-ap%C5%BEvalga&eeListID=1&ee=1>

³⁴ <https://www.smtinklas.lt/dokumentai/?eeFolder=Skurdo-patirt%C4%AF-turin%C4%8Di%C5%B3-%C5%BEmoni%C5%B3-susitikimai&eeListID=1&ee=1>